

TIPI POKRAJIN V POREČJU MIRNE

Maja Topole

UDK 911.5(497.12-12)

TIPI POKRAJIN V POREČJU MIRNE

Maja Topole, mag., Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Gosposka 13, 61000 Ljubljana, Slovenija

Članek predstavlja manj znano območje srednje Dolenjske, porečje Mirne. Regija je izredno heterogena, še posebej očitne so razlike med legami v kotlini, gričevju, hribovju in na planoti.

UDC 911.5(497.12-12)

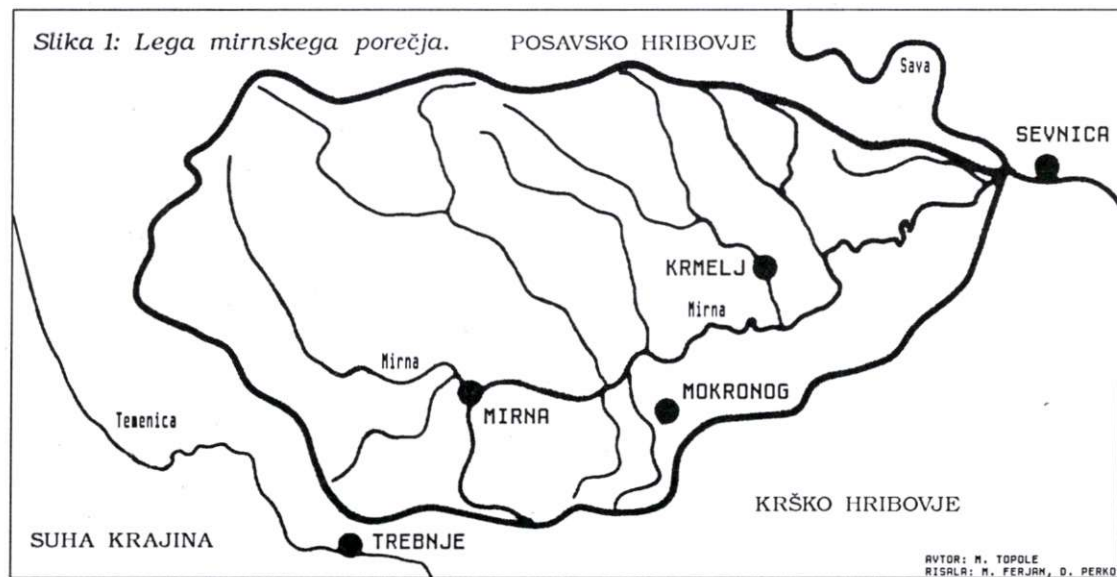
LANDSCAPE TYPES IN MIRNA RIVER BASIN

Maja Topole, M.Sc., Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Gosposka 13, 61000 Ljubljana, Slovenia

The article represents the basin of a small river named Mirna. This is a less known and extra heterogeneous region belonging to the Middle of Dolenjsko. The differences among the locations on the flat, in the more or less hilly regions or on the plateau are particularly evident.

Predstavljamo vam celotno porečje dolenske reke Mirne ali mirnsko dolino v širšem smislu. Približno 300 km² velika pokrajina srednje Dolenjske leži med savsko prometno osjo in dolenskim podoljem oziroma temeniško dolino. Ker je širše območje v vseh smerih težje prehodno, ima Mirnskomokronoška kotlina z osrednjo vodno žilo rečico Mirno kot posredovalka prometa v prečni smeri toliko pomembnejšo vlogo. Zvezo olajšujeta predvsem nizko razvodje med Mirno in Temenico pri Trebnjem in lahek prehod relativno visokega Krškega hribovja skozi mirnsko deber jugozahodno od Sevnice (1, 3 in 4).

Meja porečja se najbolj dvigne in je najjasnejša na severu, kjer teče po širokem hrbtu Jatne. Vzhodno od naselja Radgonica izmerimo tudi njegovo največjo absolutno višino (848 m). Na severozahodni strani proti savskemu in na zahodni strani proti temeniškemu porečju je razvodnica težje določljiva, saj se tu, v kraškem svetu, uveljavlja tudi podzemni odtok. Zaradi tektonskega dvigovanja v severnem in zastajanja v južnem delu je porečje izrazito asimetrično, s hidrografskim težiščem, pomaknjanim daleč na jug. Izteče se na višini 182 m, kjer se pri Sevnici Mirna izliva v Savo.

Regija ima v vseh pogledih izredno zapleteno strukturo, saj je prehodna v litološkem, reliefnem in klimatskem smislu. V območju je očitna dediščina nekdanjih panonskih morskih zalivov, tu gre za stik Dinarskega krasa, Posavskega hribovja in Krškega hribovja in za preplet alpske in dinarske tektonike. Kjer zgradba ni grudasta, slemena in vodotoki tako slede predvsem smerema vzhod - zahod in severozahod - jugovzhod (1, 3 in 4).

V tej pestri pokrajini lahko jasno ločimo štiri morfološke enote. Valovito in le okrog naselja Puščava popolnoma ravno **kotlinsko dno** obdaja **gričevnat svet**, ta pa proti razvodju postopno ali v obliki naravnih stopenj preide v **hribovje**. V tej smeri torej rasejo relativne višine in v severnem, najbolj razčlenjenem, povirnem delu hribovja presežejo celo 300 m. Četrto enoto predstavlja **plano-tast svet**, ki pa ni sklenjen in je manj obsežen. Pripadnost morfološki enoti je ena najpomembnejših značilnosti posamezne mikroregije.

Hribovje se sklenjeno vleče po severnem, vzhodnem in jugovzhodnem delu porečja, v grobem do črte Gornik - Moravska gora - Zabukovje - Hom - Štajngrob - Srednik - Jelovec - Tržišče - Vrh nad Mokronogom. Osamljen otok z nižjimi nadmorskimi višinami predstavlja južno razvodje okrog Debenca, ki ima

Preglednica 1: Površine in deleži posameznih morfoloških enot v porečju.

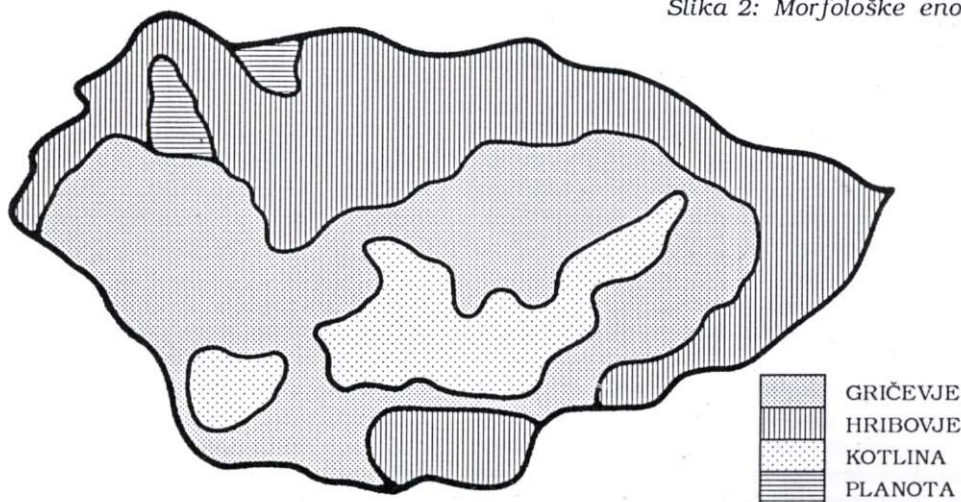
Morfološka enota	Povprečna nadmorska višina v m	Površina v km ²	Deleži v %
Gričevje	353	133.4	44.9
Hribovje	496	117.3	39.5
Kotlina	260	38.0	12.8
Planota	686	8.3	2.8

prav tako izredno reliefno energijo. Ta je odvisna od višinske razlike med najvišjo in najnižjo točko v kvadratu 1 krat 1 km, ki v hribovitem svetu večinoma presega 150 ali celo 200 m (2). Mejo med hribovjem in gričevjem smo potegnili tako, da smo poleg reliefne energije upoštevali še razširjenost vinogradniških površin. Te pogosto dajejo pečat gričevnati pokrajini; govorimo celo o vinogradniških območjih. V hribovju pa so vinogradi raztreseni, izjema je le nižje Debenško hribovje na jugu.

Gričevje je sklenjen pas okrog kotline s prevladujočimi višinami od 300 do 500 m. Na jugozahodnem delu sega tudi čez razvodnico. Najožji je južno od kotline, kjer ga utesnjuje Debenško hribovje.

Za **gričevje in hribovje** sta značilna slemenastodolinasti relief in izredna razčlenjenost. Vzrok je v različni

Slika 2: Morfološke enote.

AVTOR: M. TOPOLE
RISALA: M. FERJAN, D. PERKO

vodni prepustnosti, odpornosti in starosti kamnin in v hitrem menjavanju površin z različnim deležem trdih in mehkih karbonatov in silikatov. V obeh enotah so v prevladi triadne kamnine, prisotne pa so tudi ostale, od permokarbonske naprej. Povsod opazamo velike razlike v naklonih, povprečna nagnjenost pa meri v gričevju 16,8° in v hribovju 20,5°. Ena od pomembnih razlik med obema enotama je v prisotnosti plioleistocenskih glin. Najdemo jih le v gričevju, kjer prekrivajo dobro desetino površin. V hribovju in gričevju prevladujeta fluviodenucijski in fluviokraški tip reliefa. Pri prvem odteku voda površinsko, posledica je ploskovno spiranje in globinska erozija. Pri drugem pa se temu zaradi prisotnosti karbonatnih, prepustnih kamnin pridruži še kemično delovanje vode, korozija; voda odteka tudi podzemno.

V gričevju in hribovju prevladujejo rjave prsti na apnencih in dolomitih in kisle rjave prsti na karbonatih s silikatnimi primesmi (tudi t. i. kremenica). Razen tega je v gričevju še precej rjavih prsti na mešanih kamninah, v hribovju pa občuten delež kislinskih rjavih prsti na silikatni osnovi, močno občutljivih za erozijo. V gričevju, še posebej pa v hribovju, je prvenstvena gozdna raba tal; najbolj je razširjen bolj ali manj kisloljuben bukov gozd. Po obsegu sledijo travniške površine, ki se zlasti v odročnejših, neugodnejših legah zaraščajo. Ostale rabe so v hribovitem svetu manj razširjene, v gričevju pa je še precej njivskih in pokrajinsko pomembnih vinogradniških površin.

Gostota dolin in grap oziroma razrezanost je v gričevju še večja kot v hribovju, zato je zanj značilna poselitve v obliki številnih zaselkov, ki so močno podvrženi praznjenju, odseljevanju prebivalstva (depopulacija). Povprečna velikost naselij je v višinskem pasu od 600 do 799 m nekaj večja od tistih v pasovih od 400 do 599 m. Hribovje je prijaznejše že zaradi svojih obsežnih, sončnih slemen, k razvoju tamkajšnjih naselij pa prispevajo v zadnjem času še dobre povezave s centralnimi kraji zunaj območja. Manj ugodni so le osončni predeli Krškega in Debenškega hribovja in tista območja severno od kotline, kjer poteka slemenitev v sme-

ri vzhod - zahod. Poudariti moramo, da gre v obeh morfoloških enotah za inverzno poselitve, saj so poseljeni predvsem vršni deli vzpetin, ker so spodnji deli pobočij prestrmi in prejmejo premalo sončne energije. Gostota poselitve je v gričevju večja (38 ljudi na km²) kot v hribovju (28 ljudi na km²), a tu je v zadnjih 30 letih število prebivalcev nekoliko bolj upadlo kot v hribovju. V gričevju se splošna slika močno izboljša na račun dveh otokov z vsestransko ugodnejšimi razmerami. Na zahodu nudi boljšo osnovo poselitvi in obdelavi nižji svet okrog Gabrovke in grezajoče se Moravske kotlinice, na severovzhodu pa blaga miocenska pokrajina Šentjanskega.

Težišče porečja je v **Mirnsko-mokronoški kotlini**, ki se razteza od Mirne na zahodu do 8 km oddaljenega naselja Pijavice na vzhodu. Na tej razdalji se dno spusti le za okrog 17 m. Najgloblje vgričevje seže ob mirnskem pritoku Bistrici pri Šentrupertu, kjer je svet manj mokroten; tu, na najširšem delu, doseže širino okrog 4,5 km. Nadaljevanje kotline proti zahodu predstavlja grezajoča se Vejarska kotanja onstran debri pri Mirnskem gradu, na SV pa prehaja v Krmeljsko kadunjo, prav tako del mirnskosenovskega podolja.

Obstaja več dokazov, da se kotlina še danes ugreza:

- vodotoki se stekajo proti kotlini koncentrično,
- vodotoki poplavlajo,
- najmlajši sedimenti so naloženi v debelih plasteh,
- slemena visijo proti kotlini in se potaplajo vanjo.

Na dnu kotline, drugih manjših depresij in širših dolin se torej uveljavlja fluvioakumulacijski tip reliefa (rečni nanosi), s čimer so povezani manjši nakloni (do 2°). Poplavni svet zajema okrog 6 % vseh površin porečja. Na aluvialnih (holocenskih, najmlajših) tleh so razvite srednje močno oglejene prsti. Zaradi mokrotnosti in slabe nosilnosti so tla izkoriščena predvsem za travnike. Le osrednje mokrotno dno pokriva poplavni gozd, ki ima pomembno vlogo pri ohranjanju ekološkega ravnovesja.

Vsestransko ugodnejši je nekoliko dvignjen, pred poplavami varen kotlinski

Slika 3: Zaledje Šentrupert je eno največjih vinogradniških območij Mirnske doline. Vinogradi pokrivajo sončna pobočja gričevja, ob slemenskih in pobočnih poteh pa so nanizane obnovljene ali celo nove zidanice. (Foto: M. Topole.)

Slika 5: Pogled z vinorodnega Šentruperskega gričevja čez najširši del kotline. Spredaj vidimo veselogorsko sleme, za njim Brinjsko polje, naselja in njive na obrobni terasah in na sredi ohranjen poplavni gozd. V ozadju leži ob prehodu v jugovzhodno gričevje in hribovje trg Mokronog, ki je bilo nekoč najpomembnejše naselje v porečju. (Foto: M. Topole.)

Slika 4: S Topolovca v Boštarijskem hribovju je lep razgled na južnejše, gozdnato in senčno Krško hribovje. Pred nami je slemensko naselje Vrh, onstran mirnske debri, ki jo le slutimo, pa vidimo kraško ravnoto pri Turiškem gradu. (Foto: M. Topole.)

Slika 6: V preteklosti je bil dodobra obdelan tudi planotast in zakrasel svet. Danes pa so taki predeli podvrženi ozelenjevanju in zaraščanju. Na sliki so kulturne terase kraške krpe v Dolskem hribovju. To je zelo redko poseljena pokrajina, ki se še prazni; posebno neugodna je precejšnja oddaljenost od centralnih naselij. (Foto: M. Topole.)

rob. Predstavljajo ga spodnji deli v kotlini segajočih slemen, ki so prekriti z naplavljenimi terciarnimi ilovnatoglinenimi nanosi, redko pa se na površini pokažejo starejši karbonati in silikati. Predel je gosto poseljen in pokrit z njivami. Občutljivejšje kulture so zaradi temperaturnega obrata, meglenosti in nevarnosti pozzeb v kotlini umaknjene v višji, termalni (topli) pas.

Kotlina je območje največje zgoš-

čenosti prebivalstva. Naravni gozd belega gabra se je tu že zelo zgodaj umaknil kmetijskim površinam in naseljem. Izračunali smo gostoto 154 prebivalcev na km², a ker mokrotno dno sploh ni posejano, jih na km² dejansko živi nad 300.

Kotlinska naselja so edina, kjer število prebivalcev v zadnjih 30 letih rase. K temu pripomoreta predvsem ugodna reliefna lega in prometni položaj. Izkoristili sta ju zlasti največji naselji mirnskega porečja Mirna in Mokronog, ki opravljata centralne funkcije druge stopnje.

Najbolj neugodne razmere vladajo na območju **planot**. Krpe kraškega sveta najdemo znotraj severozahodnega hribovitnega dela porečja, ali drugače: znotraj dolskega nariva. Območje ima največjo povprečno nadmorsko višino in zaradi prevladujočega podzemnega vodnega odtoka težave pri oskrbi z vodo. Na planoti so razvite rjave in kisle rjave prsti na apnencih in dolomitih. Primerne so predvsem za gozdno in travno rastje, njive pa so najpogostejše v izravnem dnu vrtač. Neperspektivnost se ne kaže le v najmočnejšem upadanju števila prebivalcev, ampak tudi v zaraščanju travnikov in sploh v propadanju kulturne pokrajine. Naselja so najmanjša, so najbolj od-

daljena od centralnih krajev in imajo kar dobro tretjino kmečkega prebivalstva.

Če pa upoštevamo še dodatne reliefne in druge pokrajinske dejavnike, lahko obravnavano porečje, za katero je značilna izredna raznolikost, razdelimo še na manjše pokrajinske enote.

1. Gams, I. 1984: *Regionalizacija nizke Jugovzhodne Slovenije. Dolenjska in Bela krajina*. Ljubljana.

2. Gams, I. 1986: *Za kvantitativno razmejitev med pojmi gričevje, hribovje in gorovje. Geografski vestnik 58*. Ljubljana.

3. Melik, A. 1959: *Posavska Slovenija*. Ljubljana.

4. Melik, A. 1962: *Geografski pregled Dolenjske. Dolenjska zemlja in ljudje. Novo mesto*.

5. Topole, M. 1990: *Fizična geografija Mirnske doline s posebnim ozirom na rabo tal. Magistrska naloga na Oddelku za geografijo FF. Ljubljana*.

6. *Začasni podatki popisa 1991*.

INTERKULTURNA VZGOJA - VZGOJA ZA SOŽITJE Dragica Motik

Svet, v katerem živimo, ni bil še nikoli v zgodovini tako prepleten kot sedaj, hkrati pa je v tem svetu nepregledna množica problemov, ki vplivajo drug na drugega in jih s tradicionalnimi načini ne moremo odpraviti. Geografsko gledano na življenjski prostor ugotavljamo, da smo v tesnem stiku z vsemi deli tega sveta, v političnem smislu čedalje bolj prihaja do izraza en svetovni sistem, s sociokulturnega vidika prihaja do najrazličnejših intenzivnih odnosov med narodi, v ozadju vsega pa ostaja problem kulturne samobitnosti, ki je osnovna človekova duhovna potreba in gledano v perspektivi vključuje pravice vsakega posameznika do individualne in nacionalne samobitnosti in neodvisnosti. Kulturna identiteta je prvi pogoj srečevanja in sodelovanja, tako na individualni kot na globalni ravni. Pedagogika in šolstvo tako stojita pred novo, pomembno nalogo: vpeljati učni princip prihodnosti - medkulturno (interkulturno) vzgojo.

Države zahodne Evrope so pred 20 leti spoznale pojav močne imigracije iz "tujega" kulturnega okolja in se tega tudi ustrašile. Strah pred novim, tujim jih je silil k ustvarjanju pozitivne družbene naravnosti do drugačnih, ki naj bi omogočila sistematično spoznavanje druge kulture in tako prispevala k sožitju oz. preprečila medkulturne

konflikte. Pobuda o interkulturni vzgoji ima svoje korenine v evropskem prostoru, nastala je iz potrebe po sanaciji problemov migrantov, prerasla pa je v potrebo po vzgoji celotne populacije, saj so jo procesi gospodarske in politične integracije Evrope dodatno pospešili. Izkušnje zahodnih držav kažejo, da parcialno reševanje teh problemov, kot npr. organizirana dodatna pomoč otrokom migrantov ločeno od večinske populacije, ne rešuje problema celovito. Zato so pričeli drugače. K vzgoji za sožitje je potrebno poleg otrok manjšinske populacije (v tem primeru otrok migrantov) vključiti celotno, tudi večinsko populacijo. Interkulturna vzgoja mora postati integrativna sestavina splošnega izobraževanja vseh otrok in na vseh starostnih stopnjah. Medkulturna vzgoja je pogoj za sožitje večine in manjšine, "domačinov" in "tujcev".

Medkulturna vzgoja ni nov učni predmet, to je vzgojni princip, ki pomaga mlademu človeku prestopiti mejo etnocentrizma, se usmeriti in iskati poti do drugih in drugačnih. To je vzgoja za strpnost. To je pot, ki pelje k samemu sebi, k posamezniku, k spoštovanju različenosti, medsebojnem spoštovanju in razumevanju, to je vzgoja za mir in sožitje. Medkulturni princip je zasnovan na enakopravnosti kultur, jezikov, vrednot, ki druga drugi ne konkurirajo, temveč se bogatijo in dopolnjujejo. Le-to omogoča "žive vezi" z "živimi kulturami". Da bi dosegli optimalno raven družbene naravnosti do drugačnih, je potrebno prehoditi štiri stopnje.

Prva stopnja je le zaznavanje druga-